Eurasian Academy of Sciences
Eurasian Art & Humanities Journal
2017 Volume:8 S:12- 18
Published Online June 2017 (http://arthum.eurasianacademy.org)
http://dx.doi.org/

SİNOP MÜZESİ'NDE BULANAN İSA VE MELEKLER TASVİRLİ TAŞ LEVHA

Esra KESKİN*
*Hitit Üniversitesi
E-mail: esrakeskin@hitit.edu.tr

Copyright© 2017 Esra KESKİN. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ÖZET: Bizans Dönemi'nde Sinop İlinde önemli bir dinsel konuma sahip olan Balatlar Kilisesi'ne ait olduğu düşünülen taş levha bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Halen Sinop Müzesi Bahçesinde sergilenen, küfeki taşından yapılmış, dikdörtgen prizma formundaki taş eser üzerinde, alçak kabartma olarak, "İsa ve melekler" tasvir edilmektedir. Bizans Sanatı taş eserleri içerisinde tasvir edilen konular bağlamında ele alındığında, bu sahne nadiren görülmektedir. Bu nedenle taş eser üzerinde yer alan tasvirin incelenmesi ve Bizans Sanatı taş eserleri içerisindeki yerinin saptanması bu makalenin ana amacını oluşturmaktadır. Eldeki verilerin ışığı altında eserin Kilise girişi kapısı üzerinde bir lento veya ikonostasis bölümüne ait bir levha olduğu düşünülmektedir. Levha üzerinde yer alan monogramlardan ve bezemeden yola çıkılarak eser Orta Bizans Dönemine tarihlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bizans Dönemi, Sinop Müzesi, Balatlar Kazısı, Taş eser, Hitit.

STONE SLAB WITH JESUS AND ANGELS EXHIBITED IN SINOP MUSEUM

ABSTRACT: In the Byzantine period, a stone slab believed to belong to the Balatlar Church which has an important religious position in Sinop Province is the subject of this article. "Jesus and angels" are depicted as low reliefs on the stone slab in the rectangular form, which is still exhibited at the Sinop Museum Garden. This depict is rarely seen in the Byzantine art when it is considered in the context of the subjects depicted in stone works. For this reason, the examination of the depiction on the stone work and the identification of the place in the stone artifacts of Byzantine art form the main purpose of this article. It is thought that the work under the light of the available data is a sheet belonging to a lintel or iconostasis section on the church entrance gate. It was dated to the Middle Byzantine period by the monograms on the plate and the way from the ornament.

Key Words: Byzantine Period, Sinop Museum, Balatlar Excavation, Stone work, Hittite.

SİNOP MÜZESİ'NDE BULANAN İSA VE MELEKLER TASVİRLİ TAŞ LEVHA

I. GİRİŞ

Roma ve Bizans dönemlerinde farklı işlevsel ve mimari özelliklere sahip mekânlardan oluşan bir yapı kompleksi olan Balatlar yapı topluluğu günümüzde Sinop İli merkezinde yer almaktadır. Bizans Döneminde, Balatlar Kilisesi önemli dinsel merkezlerden birisidir[1]. Halen Sinop Müzesi Bahçesinde sergilenen ve Balatlardan geldiği düşünülen tasvirli bir levha mevcuttur[2] (Env. No: 13-67-70). Dikdörtgen prizma formundaki eser, küfeki taşından yapılmış olup, 54.5 x 79.5 cm. ebatlarında ve 16 cm. kalınlığındadır. Eserin büyük bir bölümü kırılmıştır. Taş eser üzerinde alçak kabartma olarak yapılmış "İsa ve melekler" tasviri yer almaktadır (Resim). Bu makale kapsamında taş levha üzerinde görülen tasvir ele alınarak, Bizans sanatı içerindeki yeri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

II. TAŞ LEVHA ÜZERİNDEKİ TASVİR

Taş levha üzerindeki sahne figüratif ve geometrik olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İsa ve meleklerin bulunduğu sahne dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. Onun hemen üstünde bir şerit halinde uzanmış olan geometrik bezeme yer alır. Geometrik bezemenin bulunduğu bölüm, figüratif sahnenin bulunduğu alana göre, içe eğik profillidir.

Dikdörtgen bir çerçeve içerisinde yer alan tasvirde, dört melek tarafından tutulan bir mandorla (oval şeklinde madalyon) içerisinde tam boydan tasvir edilmiş İsa figürü bulunmaktadır. İsa figürü cepheden, meleklerin başları cepheden vücutları 4/3 profilden tasvir edilmiştir. Bu tasvirin ana konusu olan İsa oturur pozisyonda durmakta ve sol elinde bir kitap tutmakta sağ elini takdis pozisyonunda havaya kaldırmış. İsa'nın üzerinde ayaklarına kadar uzanan ve kolları dirseklerine kadar olan bir tunik ve elbiseden kenarından dışarı doğru sarkan, uçları kıvrımlar halinde şal görülmektedir. İsa'nın saçları omuzlarına kadar uzun ve sakallıdır. Başının gerisinde halesi vardır.

---

[1] Yapı ilk inşa edildiği Geç Roma İmparatorluğu Döneminde İmparatorluk Thermae (Hamam) ve Gymnasium/Paleastrası (spor merkesi) olarak inşa edilmiştir. 4. Yüzyılda Hıristiyanlık dininin İmparatorluk toprakları üzerinde serbest bırakılması üzerine dinsel mimariye ait yapı sayısında da artışlar olmuştur. Bazı yapılar ise ilk işlevinden farklı olarak kiliseye dönüştürülmüştür. Bunlardan biriside Balatlarda ki Thermae'dır. Hamamın sıcaklık bölümü kiliseye dönüştürülmüştür. Güney haç kolunda ise daha sonraki bir dönemde (muhtemelen Orta Bizans Dönemi) tek nefli, kareye yakın dikdörtgen planlı başka bir kilise daha inşa edildiği görülmektedir. Balatlar'da inşa edilmiş büyük yapı topluluğunda 2010 yılından itibaren Prof. Dr. Gülgün Köroğlu Başkanlığında kazılar yapılmaktadır. Balatlar Kilisesi Kazısı için bkz. Köroğlu 2011; 2012; 2013a-d.

[2] Balatlar Kilisesi Kazısı taş eserlerini çalışmam için bana izin veren Balatlar Kazı Başkanı Prof. Dr. Gülgün Köroğlu'na ve Sinop Müzesi Müdürü Hüseyin Vural'a teşekkür ederim.

Halenin iki yanında kabarık küçük dikdörtgenler bulunmaktadır. Halenin üzerinde kazıma olarak bazı harfler görülmekle birlikte tahribat nedeniyle bunlar seçebilmek mümkün değildir. İsa'nın yüzü ve meleklerin yüzü tahrip edilmiştir. Mandorla motifi üst ve alt kısmından düzleştirilmiştir. Meleklerin elleri mandorlayı tutmak için kavrayan parmaklar belirgin bir şekilde görülebilmektedir. Mandorlanın her iki yanında duran üst üste iki melek uçmaktan ziyade ayakta duruyor gibi tasvir edilmiştir. Hatta üsteki melek ayağı alttaki meleğin kanadına basmaktadır. Meleklerin kanatlarından sadece biri ve kanatın olduğu omuzun karşı tarafında aşağı doğru sarkan, uçları kademeli olarak yükselen kıvrımlara sahip bir şal görülmektedir. Figürlerin yerleştirilmesi ve tasvir ediliş şekli oldukça basittir. Bu sahnenin üst bölümünde İçe doğru yatık şekilde dar bir kenar bulunmaktadır. Bu kenar yüzeyinde alçak kabartma tekniğinde yapılmış, kalın bir süsleme şeridi görülmektedir. Şeritlerle oluşturulmuş ve ortada bir düğüm yaparak birbirine bağlanmakta olan daireler (antrolak motifi), altta ve üste yine küçük düğümler yaparak uzamaktadır. Bunun üzerinde ise ip motifi bulunmaktadır (Çizim).

III. TASVİRLİ LEVHANIN DEĞERLENDİRMESİ VE SONUÇ

Taş eser üzerinde, kabartma olarak yapılmış "İsa ve melek" tasviri, Bizans Dönemi Sanatı içerisinde nadir olarak görülmektedir. Bryer, ve Winfield taş eser üzerinde görülen meleklerin taşıdığı mandorla içerisinde İsa tasvirinde, İsa'ya eşlik eden İncil yazarlarının olmamasına rağmen bu tasvirin "Kral İsa" veya "göğe yükseliş (miraç)" olarak yorumlanabileceğini belirtmektedir (1985: 88).

Levha üzerinde İsa ve Meleklerin tasvir edilişi, stilistlik detaylardan uzakta olup, oldukça sade bir anlatımı vardır. İsa'nın ellerinin tasvir edilişinde anatomik bozukluk dikkat çekicidir. Kitabı tutan eli çok küçük, diğer eli ise oldukça büyüktür. Konu bakımından benzerlik kurabileceğimiz bir diğer levha İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır. Tahribat nedeniyle dört kenarı kırılmış ve üzerinde sadece melek tasvirinin görülebildiği mermerden yapılmış bu levha, 12 cm. yüksekliğinde, 10.5 cm. genişliğinde ve 2.5 cm. kalınlığında olup, Geç Bizans Dönemine (13. yy. sonu) tarihlendirilmektedir. Levhanın ön yüzünde alçak kabartma olarak yapılmış melek figürünün pozisyonu, el hareketi ve tasvir edilişteki stilistik detaylar bakımından Sinop Müzesinde sergilenen taş eserden farklıdır. Sinop Müzesindeki levhada meleğin her iki elide mandorlayı tutma pozisyonundayken, İstanbul Arkeoloji Müzesindeki eserde meleğin sağ eli göğüs seviyesinde dua eder biçimde tasvir edilmiştir. Orta Bizans'ta yeniden canlanan geç antik etkili izler taşıyan bu küçük boyutlu eserin üst köşelerinde melek olduğu ve ortada İsa figürünün bulunduğu kırık bir ikona parçası olduğu düşünülmektedir (Doğan 2007:222). İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan lahit türündeki üç eser üzerinde ise bir hrizmayı ile süslü bir çelengi taşıyan uçan melekler görülür.

Antik Devirlerden beri kullanılan ve çok sevilen bir sahnedir[3]. Bu şekilde benzer sahneler 3. yy. başına tarihlenen Roma lahitlerinde görülmektedir[4]. Lahitlerde, bu sahne madalyon ya da zafer çelengi taşıyan uçan figürler Nike ya da Eros'u tasvir etmektedir. 4. yy. sonrasında Roma İmparatorluğunda Hristiyanlığın yayılması ile sahneler bu temaya uygun şekilde bir madalyon içerisinde İsa veya onu sembolize eden haç motifi yer almakta ve melekler tarafından taşınıyor şekline dönüşmüş olmalıdır (Kollwitz, 1941: 134). Hıristiyanlık Dönemi örneklerinde figürlerin tasvir edilişinde antik dönemin etkileri açıkça görülmektedir. Fakat Hıristiyanlık dönemi örneklerinde meleklerin başları konuya odaklanırken, Roma Dönemine tarihlenen örneklerde Nike figürlerinin başları ters yöne bakar (Fıratlı, 1990: 227, pl. 30, no: 81a-b, pl. 31, no:82, 83). Sinop Müzesi'ndeki örnekte ise melek yüzleri tahrip edildiği için hangi yöne baktığını tam olarak tespit etmek mümkün değildir.

Levhada, İsa'nın halesinin iki yanında küçük kabartma dikdörtgenler yer almaktadır. Üzerindeki yazıları çok tahrip olduğu için görülmemektedir. Bryer, ve Winfield'in Pontos'u konu aldığı kitabında İsa'nın iki yanındaki bu dikdörtgenlerde **ICXC**[5] harflerinin yazılı olduğunu belirtir (1985: 87). Bir elinde İncil tutan ve diğer eli takdis eder şekilde cepheden tasvir edilen İsa figürü ve her iki yanında aynı harflerin yazılı olduğu 1042-1081 yılları arasında tarihlenen Bizans Dönemi follisleri mevcuttur (Özyurt, 2007: 10). Eseri tarihlemenin oldukça güç olduğunu söyleyen Bryer ve Winfield eser üzerinde görülen ve benzerlerini follislerde tespit ettiğimiz bu monogramları dikkate almamış olmalıdır.

Eserin üzerinde yer alan sahneden yola çıkarak levhanın kilise giriş kapısı üzerinde bir lento veya ikonostasis bölümü girişine ait olabileceği Bryer ve Winfield tarafından ileri sürülmektedir (1985: 88). Eserin dar kenarında görülen antrolak motifi ise Orta Bizans Döneminin özgün kompozisyonlarından biri olup, bu dönemde yaygın olarak taş eserlerde kullanılan bir bezemedir (Alpaslan, 2003: 251). Bu bezemenin çeşitli düzenlemeleri Bizans

[3] Böyle erken bir örnek Perge kazısında bulunarak Antalya Müzesi'ne getirilmiştir. İtalya'da İmparatorluk devri lahitlerinde ölünün veya ölülerin büstleri havi merkezli bir madalyonun, ayakta duran yahut birbirine karşı uçan kanatlı nikeler tarafından taşınması çok sık görülen dekoratif motiflerden biri olup, hayatın bir mücadele olduğunu ve lahit sahiplerinin bu mücadeleden muzaffer çıktıklarını sembolize etmektedir. Paganizm Döneminin melekleri mesabesinde olan Eros'lar yahut Nike'ler tarafından göklere doğru çıkarılmaktadır. Bkz. Mansel-Akarca 1949: 7-10, Lev. V, Res. 18-21; Tezcan, :298-299, Res. 396.

[4] Bu sahne IV. yy. sonu ve V. yy. başlarında Konstantinopolis'te çok tutulmuştur. Aynı temaya, VI. yy.'ın fildişi diptiklerinde ve San Vitale Presbiteryumu duvar mozaiklerinde rastlanılmaktadır. Bkz. Fıratlı, 1990:227; Çorum İline bağlı İskilip İlçesinde bulunan kaya mezarlarının üst bölümünde ise bu sahnenin farklı bir varyasyonu görülmektedir. Burada sağa ve sola doğru uçar şekilde tasvir edilen iki melek görülmektedir. Bu meleklerden birinin elinde kupa, ötekinin elinde ise bir dal bulunmaktadır. Bkz. İlter, 1992: 5, Res. 3.

[5] Ferguson 1966, 150, ICXC harfleri İsa'nın monogramı olup Kutsal İsa anlamına gelmektedir. I ve C Yunancada Ihcuc (Jesus) ilk ve son harfidir. X ve C harfleri ise Xpictoc (Christ) kelimesinin ilk ve son harfidir.

Dönemi taş eserler üzerinde farklı bölgelerde karşımıza çıkmaktadır [6]. Bu motifin dönemin beğenisini yansıttığı kadar yüzeyi doldurmak amacıyla arşitrav, korkuluk levhası gibi işlevlere sahip, dikdörtgen ya da kare formdaki taş eserlerin ön yüzeyinde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

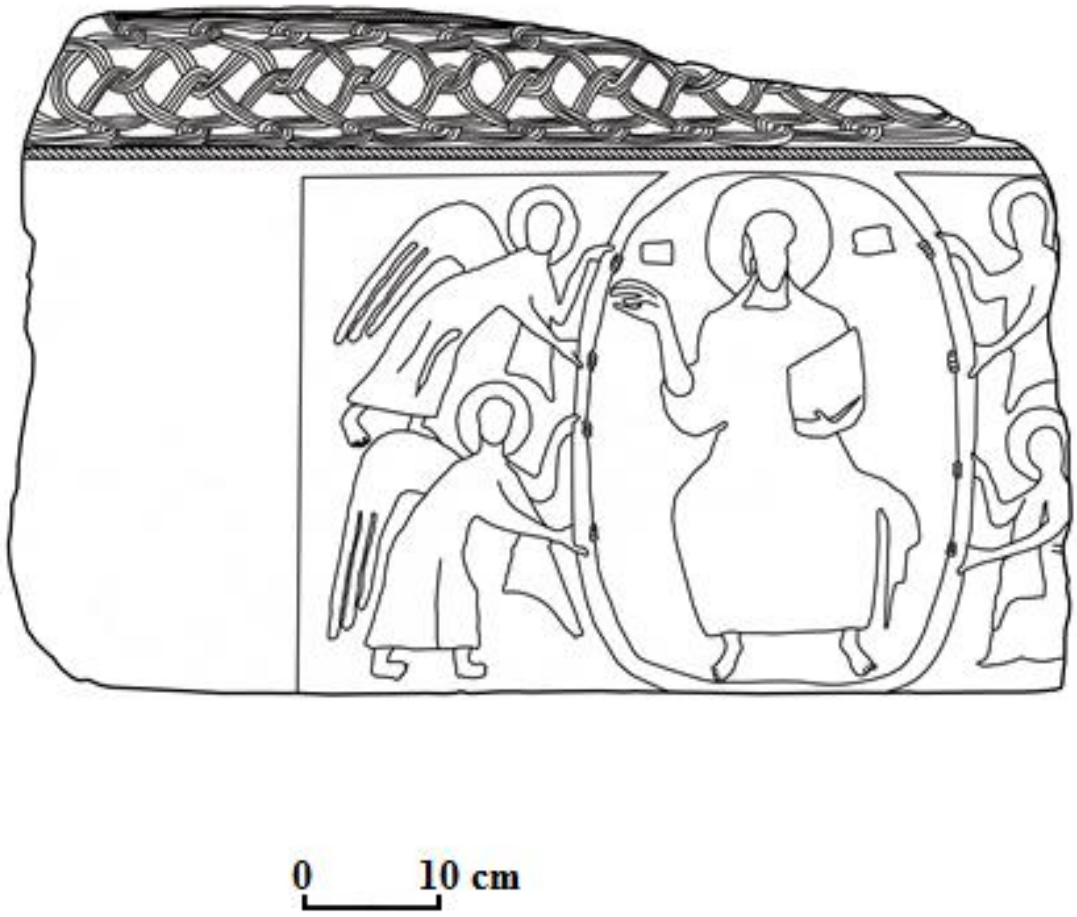
Sonuç olarak eser üzerinde yer alan İsa ve melekler tasviri, Antik dönemde çok sevilen çelenk ya da madalyon taşıyan Nike ya da Eros figürünün Hıristiyanlığa uygun olarak adaptasyon edilmiş şeklidir. İsa tasvirinin yer aldığı bölümün sade stilistlik özelliklerinden yola çıkarak eserin yerel bir atölyenin ürünü olduğu söylemek mümkündür. Ancak geometrik motiflerin işlenişi daha özenli bir işçilik yansıtmaktadır. Eser iki farklı elden çıkmış gibidir

Oturur pozisyonda, sol elinde kitap tutan ve sağ elini takdis pozisyonunda havaya kaldırmış İsa figürü ve her iki yanında monogramlar bulunması levhanın dönemin madeni paralarının taklit edildiğini göstermektedir. Monogramların varlığı da, benzer tasvirlerin bulunduğu follislerde olduğu üzere, eserin 1042-1081 yılları arasına tarihlendirilmesi ihtimalini güçlendirmektedir.

Resim: Sinop Müzesi'nde bulunan İsa ve melekler tasvirli taş levha (Keskin, 2015).

[6] Frigya Bölgesi için Parman 2002, levha 37, fig. 29, çiz.33; Likya ve Pamfilya Bölgesi için Serdar 2010, 124-126, Efes için Büyükkolancı 2000, 76, fig. 7; Uşak Müzesi'nde Orta Bizans Dönemine tarihlenen templon arşitravı için Mercangöz 2000, 84, fig. 14; Bergama Agorada 10.-11. yüzyıla tarihlenen levha için Dennert 1995, s. 138, fig. 49/4.

Çizim: İsa ve Melekler tasvirli levha (Keskin, 2015)

KAYNAKÇA

Alpaslan, Sema (2003). "Antalya ve Likya'nın Bizans Çağı Mimari Plastiğinin Motif ve Stil Değerlendirmesi", **Adalya VI**, İstanbul, 251-264.

Bryer, A. A. M. ve Winfield, D. (1985). **The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos**, 2 Cilt, Washington D.C: Dumbarton Oaks.

Büyükkolancı, Mustafa (2000). "Queleques exemples de plaques de paraper des VII-XIIe siécles provenant de Saint-Jean à Éphése", (eds. C. Pennas, C. Vanderheyde), **La Scuplture Byzantine VIIe-XIIe siecle**, BCH supplement 49, Atina, s. 71-81.

Dennert, M. (1995). Mittelbyzantinische Ambone in Kleinasien, **İstanbuler Mitteilungen 45**, 137-148.

Doğan, Sema (2007). "Kalanlar" **12. ve 13. Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans** / "TheRemnants" **12th and 13th Centuries Byzantine Objects in Turkey**, (ed. A. Ödekan) İstanbul 2007, 29-35, 106,107, 222-223, 239,255.

Ferguson, G. (1966). **Signs& Symbols in Christian Art**, Newyork: Oxford Üniversity Press.
İlter, Fügen (1992). **Bir Anadolu Kenti İskilip**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
Köroğlu (2011). "Sinop Balatlar Kilise Kazı Çalışmaları-2010, Eski Çağ Bilimler Enstitüsü Haberler", **TEBE'nin Kuruluşunun 20.Yıl Özel Sayısı**, Mayıs 2011/ sayı: 32, İstanbul, s. 60-62.
Kollwitz, J. (1941). **Öströmische Plastik der Theodisianischen Zeit**. Berlin.
Köroğlu, , Gülgün (2012). "2010 yılı Sinop Balatlar Kilisesi Kazısı", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 23-28 Mayıs 2011 Malatya, **33. Kazı Sonuçları Toplantısı 3.Cilt,** Ankara, s. 65-75.
Köroğlu, Gülgün (2013a). "Köroğlu, G.. "Sinop Balatlar Kilise 2011 yılı kazı çalışmaları", .T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 28 Mayıs- 01 Haziran 2012 Çorum, **34. Kazı Sonuçları toplantısı 3.Cilt**, Çorum, s.313- 323.
Köroğlu, Gülgün (2013b). "Sinop Balatlar Kilisesi 2010 ve 2011 Yılı Kazı Çalışmaları", **I. Uluslararası Karadeniz Kültür Kongresi** (ed. Türker, N. , Köroğlu, G. ve Deniz, Ö.) 06-09 Ekim 2011, Sinop, s. 397-415.
Köroğlu, Gülgün (2013c). "Sinop Balatlar Kilisesi'nde Kutsal Kalıntılar". **Aktüel Arkeoloji 35**, Eylül-Ekim 2013, s. 48-50.
Köroğlu, Gülgün (2013d). "Relics From the Sinop Balatlar Church". **Actual Archaeology Magazine Anatolia,** Autumn 2013, s. 8.
Mansel, A. M. –Akarca, A. (1949). **Perge'de Kazılar ve Araştırmalar**. Ankara.
Mercangöz, Zeynep (2000). "Réflexions sur le décor Sculpté byantin d'Anatolie occidentale", (eds. C. Pennas, C. Vanderheyde), **La Scuplture Byzantine VIIe-XIIe siecle**, BCH supplement 49, Atina 2000, 81-105.
Özyurt Özcan, H. (2007). "Erzurum Arkeoloj Müzesi'ndeki Bizans sikkeleri", **24. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. C.** (29 Mayıs- 2 Haziran 2006, Çanakkale), Ankara, s. 1-16.
Parman, Ebru (2002). **Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
Serdar, Pınar (2010). **Likya ve Pamfilya Bölgeleri'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserlerinin Motif, Bezeme Tekniği ve Malzeme Değerlendirmesi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
Tezcan, Hülya (1989). **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**. İstanbul.